

Εκκλησιαστική Μουσική

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#) / [Θεολογία και Ζωή](#)

Τη δύναμη που έχει η μουσική και πόσο επηρεάζει τον άνθρωπο είναι γνωστό απ' τα πανάρχαια χρόνια. Αρκεί μόνο να σκεφτούμε πως ο ρυθμός και ο ήχος, τα δύο συστατικά της μουσικής, είναι και βασικά στοιχεία της λειτουργίας του ανθρωπίνου σώματος. Δύο καίριες για την ανθρώπινη ζωή σωματικές λειτουργίες όπως η καρδιακή και η αναπνευστική κάνουν το ρυθμό και τον ήχο (που εξαρτάται από την αναπνοή) στοιχεία που επηρεάζουν βαθύτατα τον άνθρωπο.

Οι πρόγονοί μας αξιοποίησαν παιδαγωγικά τη μεγάλη επιρροή που ασκούσε στον άνθρωπο η μουσική και το ίδιο έκανε αργότερα η Εκκλησία για να διδάξει αλλά και για να καλλιεργήσει το ήθος των νέων Χριστιανών. Παρομοίασε μάλιστα το Χριστό με τον Ορφέα, ο οποίος με τη μουσική του μάγευε ακόμα και τα άψυχα (βλ.

παράθεμα). Με τη μουσική έγινε ότι με τη ζωγραφική και τις άλλες τέχνες: τα χρώματα, ο ανθρώπινος λόγος (ποίηση) και η αρχιτεκτονική δάνεισαν τον κτιστό τους λόγο στο άκτιστο Λόγο και έγιναν ένδυμά του, όπως είδαμε. Η μουσική με τη σειρά της, ως άλλος Πρόδρομος, έγινε η φωνή του Λόγου και «επλήρωσε τα σύμπαντα ευωδίας». Για τον ευωδιαστό αυτόν λόγο θέλω να πω λίγα λόγια.

Ο Θεός όταν έφτιαξε τον άνθρωπο τον έπλασε «κατ' εικόνα και ομοίωσή» Του. Τον κόσμο τον έφτιαξε με τέτοιο τρόπο ώστε αποτυπώθηκε πάνω του σαν σφραγίδα το κάλλος του προσώπου Του. Με τον τρόπο αυτό τα πάντα μιλούν για το Θεό, τα πάντα φανερώνουν και οδηγούν σ' Αυτόν, αν έχουμε μάτια να βλέπουμε και αυτιά να ακούμε.

Ο άνθρωπος, τώρα, παρεμβαίνει στον κόσμο με την εξουσία που του χάρισε ο Θεός και χτίζει τη ζωή του, ό,τι ονομάζει «πολιτισμό», «κατ' εικόνα κι ομοίωσή του». Η ποιότητα του πολιτισμού του, λοιπόν, εξαρτάται απ' αυτό που είναι ο ίδιος ή απ' αυτό που μπορεί να γίνει. Εφαρμόζοντας στη μουσική την παραπάνω σκέψη θα δούμε ότι αυτό που φαίνεται εξωτερικά ίδιο με κάτι άλλο εσωτερικά διαφέρει πολύ απ' αυτό.

Είναι γεγονός ότι η μουσική των λαών της Ανατολικής Μεσογείου, της Αραβίας, της πάλαι ποτέ Περσίας μέχρι τη σημερινή Τουρκία κ.λπ. χρησιμοποιεί περίπου το ίδιο υλικό, δηλ. διαστήματα, κλίμακες, και πολλές φορές γίνεται σύγκριση ή και ταύτιση των μουσικών «δρόμων» ή μακαμίων με τους ήχους της εκκλησιαστικής μουσικής. Πολλές φορές μάλιστα η «ομοιότητα» αυτή έχει δώσει την αφορμή να κατηγορηθεί η εκκλησιαστική μουσική, όπως είδαμε στο προηγούμενο τεύχος, ως «ανατολίτικη», «τούρκικη» και πάντως όχι αρχαιοελληνική. (Στην Ελλάδα πάσχουμε ακόμα από το σύνδρομο του Κοραή). Η ομοιότητα δε σημαίνει και ταυτότητα, όπως το να χρησιμοποιεί κάποιος τα χρώματα και την τεχνική του Πανσέληνου δε σημαίνει ότι ζωγραφίζει όπως αυτός. Ή, για να χρησιμοποιήσω ένα άλλο παράδειγμα, το να χρησιμοποιεί κάποιος Πεντελικό μάρμαρο δε σημαίνει ότι θα φτιάξει αγάλματα σαν του Φειδία ή κτίσματα όπως ο Παρθενώνας. Δεν έχει τόση σημασία το υλικό που χρησιμοποιεί κάποιος αλλά ο τρόπος που το χρησιμοποιεί και ο σκοπός. Ο Ελύτης είχε πει κάποτε ότι ελληνικός πολιτισμός είναι ένας τρόπος να βλέπεις τον κόσμο και η τέχνη φανερώνει αυτόν τον ιδιαίτερο τρόπο που βλέπει ένας άνθρωπος ή ένας λαός τον κόσμο.

Η διαφορά ανάμεσα στην εκκλησιαστική, ρωμαϊκή μουσική και στη μουσική των λαών της ανατολικής Μεσογείου είναι καίρια επειδή η Εκκλησία διά των αγίων της έπλασε κατ' εικόνα και ομοίωση της την προγενέστερη τέχνη. Δεν έφτιαξε η Εκκλησία μια άλλη μουσική, όπως δεν έφτιαξε μια άλλη γλώσσα, μια άλλη ζωγραφική ή μια άλλη αρχιτεκτονική. Όταν ο Χριστός έγινε άνθρωπος δεν έφτιαξε

μια άλλη ανθρώπινη φύση αλλά προσέλαβε τη δική μας φθαρτή φύση, την οποία και μετέπλασε, την αφθαρτοποίησε και τη θέωσε. Αυτό είναι και το έργο της Εκκλησίας και ως εκ τούτου το έργο της κατηχήσεως• να προσλαμβάνει τον άνθρωπο και τα έργα του, να τον μεταπλάθει, να τον μεταμορφώνει με τη Χάρη του Θεού και να του μεταδίδει αυτό που από μόνος του δεν μπορεί να αποκτήσει.

Η εκκλησιαστική μουσική ως λειτουργική τέχνη διαφοροποιείται από την κοσμική τέχνη κυρίως ως προς το περιεχόμενό της, που είναι καρπός αγιοπνευματικός. Η πνευματική αυτή διάσταση επηρεάζει και την άλλη, την τεχνική, σύμφωνα με το λόγο του Χριστού, που λέει ότι δε βάζομε καινούριο κρασί σε παλιό ασκό γιατί θα χάσουμε και τα δύο. Έτσι έγινε και με τη μουσική. Η πιο παλιά, ίσως, ανθρώπινη τέχνη έρχεται να υπηρετήσει τον άνθρωπο με ένα καινούριο τρόπο. Δεν υπηρετεί απλά τα πάθη και τους καημούς του ανθρώπου αλλά βοηθά στη θεραπεία τους. Πρόσφερε τον εαυτό της στη διακονία του Λόγου και έγινε η γέφυρα που οδηγεί τον άνθρωπο από τη γή στον ουρανό.

Τη θεραπευτική αυτή και μεταμορφωτική δύναμη της μουσικής νομίζω πως πρέπει με κάθε τρόπο να αξιοποιήσουμε στο κατηχητικό έργο της Εκκλησίας, ιδιαίτερα σήμερα, γνωρίζοντας πόσο ευαίσθητα είναι τα νέα παιδιά στη γλώσσα της μουσικής. Είμαι βέβαιος ότι με διάκριση, με σεβασμό και αγάπη στην παράδοση μας και στα παιδιά πολλά πράγματα μπορούν να γίνουν.

παπα-Νικόλας Αλεξάκης

Παραθέματα

Από την Παλαιά Διαθήκη

Ο ΠΡΟΦΗΤΑΝΑΣ ΔΑΥΪΔ

«ΔΕΩ ΤΩ ΚΥΡΙΩ ΕΝ ΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ.
ΨΑΛΟ ΤΩ ΘΕΩ ΜΟΥ ΕΩΣ ΥΨΗΛΩ».

(ΨΑΛΜΟΣ 101,20)

Η μουσική θεραπεύει από την επιληψία και τη μελαγχολία. Είναι γνωστό ότι ο βασιλιάς Σαούλ σε περιόδους μανίας ή μελαγχολίας, καλούσε το Δαβίδ. Εκείνος παίζοντας τη λύρα του, ηρεμούσε το βασιλιά Σαούλ. Η Χρυσίππη αναφέρει ότι ο αυλός (η φλογέρα) είναι άριστο θεραπευτικό μέσο για την επιληψία και την οσφυαλγία.

Από την αρχαιότητα

Ο Ασκληπιάδης αναφέρει ότι δεν υπάρχει πιο κατάλληλο φάρμακο από τη μουσική για όσους πάσχουν από τρέλα. Αναφέρει επίσης ότι δύο τρελοί θεραπεύτηκαν εντελώς, γιατί άκουγαν συνέχεια αρμονία από πολλές οργανικές φωνές. Το παράξενο στην προκειμένη περίπτωση ήταν ότι τα συμπτώματα της τρέλας καταπραΰνονταν μόλις άρχιζε η αρμονία και χειροτέρευαν όταν σταματούσε!

Ο ιστορικός Πολύβιος στην καλλιέργεια της Μουσικής αποδίδει τη διαφορά στα ήθη σε δύο λαούς της Αρκαδίας. Ο ένας λαός φρόντιζε, καλλιεργούσε ποικιλότροπα τη Μουσική, τραγουδούσε, χόρευε, χρησιμοποιούσε πολλά και διάφορα όργανα. Όλη η Πελοπόννησος τιμούσε, θαύμαζε τον λαό αυτό για τα χρηστά, ενάρετα ήθη του, για τη φιλανθρωπία που έδειχνε προς τους ξένους και

για τη θεϊκή του ευλάβεια.

Χόρευαν, γελούσαν, τραγουδούσαν, λάτρευαν τον Θεό τους, ζούσαν μονιασμένοι και αγαπημένοι. Ο άλλος λαός περιφρονούσε τη Μουσική, δε γελούσε, δεν τραγουδούσε και δεν είχε μουσικά όργανα.

Όλοι μισούσαν, περιφρονούσαν, τον «άμουσο» λαό και τον απέφευγαν για την ασέβεια και αγριότητά του.

Επομένως, όπου Μουσική και ευσέβεια, ημερότητα, ανθρώπινη και χαρούμενη κοινωνία. Όπου ασέβεια και απουσία της μουσικής, εκεί αγριότητα, έγκλημα, φόβος και ζούγκλα αλληλοσπαρασσόμενων θηρίων.

Ο Αμφίων με τη μουσική ελάφρυνε τον κόπο στους χτίστες, όταν χτίζονταν τείχη των Θηβών. Τα μουσικά όργανα, λύρες, αυλοί, σάλπιγγες, κιθάρες, τύμπανα, κύμβαλα, κ.τ.λ., πάντοτε ήταν και είναι χρήσιμα στο στρατό. Η μουσική χαρίζει στους στρατιώτες θάρρος, τόλμη, σταθερότητα εναντίον των εχθρών τους καθώς επίσης τους διώχνει την ταραχή και το φόβο. Ακόμη τους βοηθά να βαδίζουν έμμετρα ρυθμικά, να αυξάνουν ή να ελαττώνουν την ταχύτητά τους, να διευθύνει όλες τις στρατιωτικές κινήσεις και να ελαφρύνει τους κόπους από βασανιστικές οδοιπορίες.

Ο Ορφέας, ο μαθητής του Αμφίωνα, πατέρας της ποίησης, θεωρείται άριστος «ρυθμοποιός» και μουσουργός. Υπήρξε χαρισματούχος και αυτοδίδαχτος μουσικός. Όταν τραγουδούσε, συγκινούσε όχι μονάχα τα έμψυχα (ανθρώπους και ζώα) αλλά και τα άψυχα! Οι πέτρες χόρευαν ρυθμικά, τα δέντρα κουνούσαν τους κλώνους και τα φύλλα τους, τα άγρια ζώα ημέρωναν και μαγεμένα άκουγαν τις μελωδίες τους. Όταν σταματούσε το θεϊκό τραγούδι, οι πέτρες καταλάγιαζαν, τα δέντρα ηρεμούσαν και τα θηρία αποκτούσαν πάλι την αρχική αγριάδα τους. Οι μελωδίες του Ορφέα γαλήνευαν τους ακροατές του, έδιωχναν τη λύπη, την οργή, τα πάθη και χάριζαν στην καρδιά χαρά ανεκκλήλητη. Απ' όπου περνούσε ο Όρφέας περιορίζονταν οι πράξεις βίας, τα εγκλήματα, γιατί οι άνθρωποι γαλήνευαν και ησύχαζαν.

Ο Όρφέας κάποτε, σύμφωνα με τη μυθολογία, μάγεψε με τη λύρα του ακόμα και τον Πλούτωνα, ο οποίος ελευθέρωσε τη γυναίκα του Ευρυδίκη. Η Ελλάδα χρωστά στον Όρφέα τη Θρησκεία, τη Μουσική, την Ποιμαντική και όλες τις υπόλοιπες τέχνες. Αρκεί μόνο να θυμηθούμε πως με τη μεταβολή μόνο του τρόπου στην κιθάρα, από Φρύγιο σε Δώριο ο μουσικός Δάμων έκαμε νέους μεθυσμένους να πετάξουν τα στεφάνια και να φύγουν ντροπιασμένοι και...χάρη στα τραγούδια του χωλού ποιητή Τυρταίου, η Σπάρτη κέρδισε τον πόλεμο κατά των Μεσσηνίων.

(Ερανίσματα από το «Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής» του Χρύσανθου Μητροπολίτου Προύσης).

Μεγάλου Βασιλείου

Την ωφέλεια που παρέχει η μουσική απαριθμεί και ο Μέγας Βασίλειος με τα ακόλουθα λόγια του «... η ψαλμωδία είναι το γαλήνεμα των ψυχών, η επιβράβευση για την ειρήνη, είναι αυτό που καταπραΰνει το θόρυβο και τον κυματισμό των λογισμών, μαλακώνει, ακόμη, το θυμό της ψυχής, σωφρονίζει την ακολασία. Ο Ψαλμός δημιουργεί σχέσεις φιλίας, ενώνει αυτούς που είναι χωρισμένοι και κάνει όσους έχουν έχθρα μεταξύ τους πιο διαλλακτικούς. Γιατί ποιος μπορεί να θεωρεί πλέον εχθρό αυτόν με τον οποίο κάποτε απεύθυνε μια φωνή προς τον Θεό; Συνεπώς η ψαλμωδία προσφέρει και το ύψιστο από τα αγαθά, την αγάπη, κάτι που μοιάζει σαν ένας σύνδεσμος που επινόησε για την ένωση των ανθρώπων μέσα από την κοινή ψαλμωδία και που, μάλιστα, συναρμόζει τον λαό σε μια κοινή φωνή όπως σε μια χορωδία.

Η ψαλμωδία είναι ασφάλεια για τα παιδιά, στολίδι για τους νέους, παρηγοριά για τους πρεσβύτερους, κόσμημα ταιριαστό για τις γυναίκες, ανάπαυση του καθημερινού κόπου, φωνή της Εκκλησίας. Αυτός τις εορτές φαιδρύνει, αυτός δημιουργεί την κατά Θεόν λύπη, ο ψαλμός είναι το έργο των αγγέλων, το ουράνιο πολίτευμα και το πνευματικό θυμίαμα».

Και σε άλλο σημείο ο ίδιος Πατέρας όταν πραγματεύεται τη σημασία και την ωφέλεια που πηγάζει άπ' τη μουσική μέσα στην Εκκλησία και στον κοινωνικό βίο αναφέρει: «και όπου κάποιος από αυτούς που πολύ έχουν εξαγριωθεί από τον θυμό, αρχίσει την ψαλμωδία, φεύγει ευθύς αυτό που αγριεύει την ψυχή καθώς το καταπράυνε με τη μελωδία».

(Γεωργίου Παπαδοπούλου, Ιστορική επισκόπησης της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής από των αποστολικών χρόνων μέχρι των καθ' ημάς (1-1900 μ.Χ.), σελ. 46-47).

Γέροντος Παϊσίου Αγιορείτου

«Βλέπεις και με την βυζαντινή μουσική πως τα πράγματα έρχονται στη θέση τους; Μικρά παιδιά έχουν μάθει βυζαντινή μουσική. Παλιότερα δύσκολα εύρισκες έναν που να ήξερε βυζαντινή μουσική. Τώρα μικρά παιδιά ξέρουν, και οι άλλοι προβληματίζονται μετά. Και τι γλυκά «γυρίσματα»[1] έχει η βυζαντινή μουσική! Ιδίως τα καθαρὰ βυζαντινά έχουν διάφορα όμορφα, γλυκά γυρίσματα. Άλλα λεπτά σαν το αηδόνη, άλλα σαν απαλό κυματάκι, άλλα δίνουν μια μεγαλοπρέπεια. Όλα αποδίδουν, τονίζουν τα θεία νοήματα. Όμως σπάνια να ακούσης αυτά τα όμορφα γυρίσματα. Οι περισσότεροι που ψέλνουν τα λένε λειψά, κουτσορευμένα, καλουπωμένα. Αφήνουν κενά, τρύπες! Και το κυριώτερο, τα λένε χωρίς τόνο. Απορώ: δεν έχουν οξειές αυτά τα βιβλία τους; Σαν την σημερινή γραμματική είναι χωρίς τόνους, χωρίς οξειές; Τελείως ρηχά τα λένε. Όλα τα πάνε ίσια, λες και πέρασε οδοστρωτήρας και τα ισωπέδωσε όλα! «Πα-νη-ζω πα-νη-ζω»[2], πανίζουν τον φούρνο και ψωμί δεν βγάζουν! Άλλοι πάλι τονίζουν χωρίς καρδιά και τσιρίζουν. Άλλοι τα τονίζουν όλα δυνατά, τα λένε και όλα ίσια, όλα καρφωτά, και νομίζεις χτυπούν καρφιά με το σκεπάρι. Ναι αλήθεια, ή τελείως άτονα ή σκληρά: Δεν σε ξεσηκώνουν εσωτερικά· δεν σε αλλοιώνουν. Ενώ πόσο γλυκεία είναι η καθαρή βυζαντινή μουσική! Ειρηνεύει, μαλακώνει την ψυχή. Η σωστή ψαλμωδία είναι το ξεχείλισμα της εσωτερικής πνευματικής καταστάσεως. Είναι θεία ευφροσύνη! Δηλαδή ευφραίνεται η καρδιά από τον Χριστό και με καρδιά ευφρόσυνη μιλάει ο άνθρωπος στον Θεό. Όταν συμμετέχη κανείς σ' αυτό που

ψάλλει, τότε αλλοιώνεται, με την καλή έννοια, και ο ίδιος και οι άλλοι που τον ακούνε. Πριν από χρόνια κάποιος παλιός ψάλτης πήγε στο Άγιον Όρος και έγινε ρεζίλι. Οι Πατέρες έψελναν παραδοσιακά. Τον πήραν και αυτόν μαζί τους να ψάλη, αλλά αυτός δεν έκανε τα «γυρίσματα», γιατί δεν τα ήξερε. Οι Αγιορείτες τα είχαν από παράδοση. Μετά προβληματίστηκε και αυτός και μερικοί άλλοι. Μπήκε η καλή ανησυχία, έψαξαν, διάβασαν, άκουσαν παλιούς παραδοσιακούς ψάλτες και βρήκαν τα «γυρίσματα» που είχαν οι παλιοί.

Και οι Τούρκοι την μουσική την πήραν από το Βυζάντιο, όταν ήρθαν στη Μικρά Ασία. Γι αυτό οι τουρκοί αμανέδες, κατά κάποιο τρόπο, συγκινούν, και λέει ο λαός: «Τουρκικά να τραγουδάς, γαλλικά να μιλάς και ελληνικά να γραφής». Όχι ότι όλοι οι Τούρκοι έχουν καλή φωνή, αλλά, ακόμη και όσοι δεν έχουν, τραγουδούν με καημό, με μεράκι. Μερικοί δικοί μας δεν ξέρουν ότι οι αμανέδες είναι βυζαντινοί και λένε πως εμείς πήραμε την βυζαντινή μουσική από τους Τούρκους! Μα οι Τούρκοι, όταν ήρθαν από τα βάθη της Ασίας, δεν είχαν ούτε μουσική ούτε άλλο τίποτε και πήραν τον ήχο από την βυζαντινή μουσική.

—Γέροντα, οι Καθολικοί πως αναπαύονται στο αρμόνιο;

—Γιατί; «Εκλαίκευση» σου λένε! Εσύ θυμάσαι εκείνες τις καθολικές καλόγριες στην Γαλλία, που έψαλλαν στην Ανάσταση το «Χριστός ανέστη και χόρευαν σύγχρονο χορό με μια εικόνα; Έκαναν Πάσχα! Την εικόνα την κρατούσε η Γερόντισσά τους! Αλλοίωση, αλλοίωση, και δεσ που έφθασαν. Άκουσα μια φορά έναν νέο μοναχό που έψαλλε μια Δοξολογία λίγο παράξενη «Καλά, είπα μέσα μου, τι είναι αυτό που λέει;». Τον ρωτάω μετά: «Τίνος είναι αυτή η Δοξολογία;». «Του Πέτρου Πελοποννήσιου, μου λέει, αλλά την διόρθωσα». «Την διόρθωσες;» του λέω. «Καλά, μου λέει, δεν έχω κι εγώ το δικαίωμα να διορθώσω;». «Να φτιάξεις μια δική σου Δοξολογία, άμα θέλης· όχι να χαλάσης την άλλη». Πήγε και έκανε αλλαγές και μετά θα έλεγε: «Αγιορείτικο είναι». Χρειάζεται πολλή προσοχή. Να μην αλλοιώση κανείς αυτά τα παλιά. Άμα θέλη, ας φτιάξη κάτι δικό του και ας βάλη και το όνομά του• έχει δικαίωμα. Αλλά να παίρνει και να αλλοιώνη τα παλιά, είναι ανευλάβεια. Σαν ένας που δεν ξέρει αγιογραφία να πάη να διόρθωση μια παλιά εικόνα. Άμα θέλη, ας φτιάξη μια εικόνα δική του, όχι να καταστρέψη μια άλλη εικόνα.

1. Έτσι ονόμαζε ο Γέροντας τα φωνητικά μελωδικά σχήματα ή ποικίλματα ή σημάδια της βυζαντινής μουσικής, που δηλώνονται κυρίως με τους χαρακτήρες ποιότητας ή εκφράσεως και συμβάλλουν στην καλλιέργεια των μελωδιών.

2. Νότες της βυζαντινής μουσικής.

(Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου, Λόγοι Α' «Με πονο και αγάπη για τον σύγχρονο άνθρωπο», έκδ. Ι. Ησυχαστηρίου «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονίκης, σελ. 354 κ.έ.).

Πηγή-Αναδημοσίευση: Διμηνιαίο φυλλάδιο της Ιεράς Μητροπόλεως Ιεραποκρίτου και Σητείας, για τους νέους «Νεανικά Αγκυροβολήματα», τεύχος 68ο, Μάιος-Ιούνιος 2012